

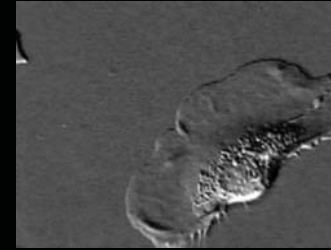
Biomolekulák és sejtek mechanikai tulajdonságai

Kellermayer Miklós

Semmelweis Egyetem
Biofizikai és Sugárbiológiai Intézet

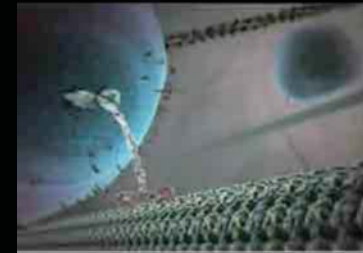
ÉLŐ SEJT: MOLEKULAGÉPEZETEK SOKASÁGA

Tovacsúsó keratinocita

Mikrotubulus dinamikus instabilitás

Vezikulum transzport kinesinnel

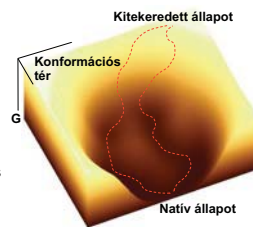
Fehérjészintézis riboszómán

<http://multimedia.mcb.harvard.edu>

MIÉRT EGYEDI MOLEKULÁK?

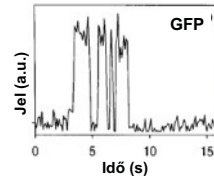
1. Térbeli kiátlagolódás kiküszöbölődik

párhuzamos útvonalakon haladó folyamatok, pl. fehérjégombolyodás

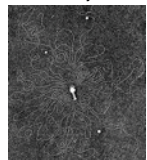
2. Időbeli kiátlagolódás kiküszöbölődik

Sztochasztikus folyamatok, pl. fluorofór pislogás

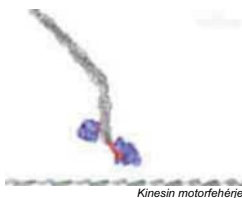

3. Biomolekuláris mechanika

Molekuláris rugalmasság, motorfehérje funkció

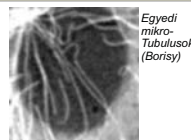
Bakteriófágból kiszabadult DNS

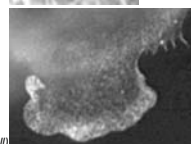
Kinesin motorfehérje

4. Egyedek azonosítása, követése sokaságban

Térbeli és időbeli transzport útvonalak (pl. víruspartikulumok celluláris mozgása, citoskeletális filamentumok dinamikája)

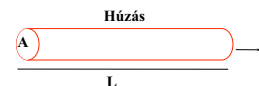
Egyedi mikro-Tubulusok (Borisy)

Aktin "speckle" mikroszkópia (Small)

Rövid anyagtudomány

Merev testek rugalmassága 1

$$\frac{F}{A} = E \frac{\Delta L}{L}$$

F=erő

A=keresztmetszet

E=Young-féle modulus

ΔL =megnyúlás

L=kiindulási hossz

Anyag	Young modulus (GPa)
Gyémánt	1200
Acél	211
Üveg	73
Plexi	3
Gumi	0.02
Selyem	5-10
Keratin	2.4
Aktin	2.3
Kollagén	2
Tubulin	1.9
Elasztin	0.002

$$\sigma = \frac{F}{A}$$

Húzófeszültség

$$\varepsilon = \frac{\Delta L}{L}$$

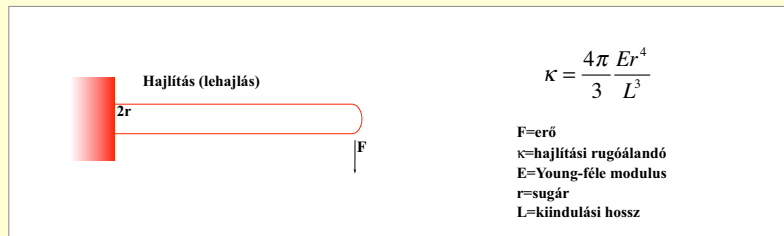
Fajlagos megnyúlás

$$\kappa = \frac{F}{\Delta L}$$

Rugóállandó

Rövid anyagtudomány

Merev testek rugalmassága 2

$\sigma = \frac{F}{A}$	$\varepsilon = \frac{\Delta L}{L}$	$\kappa = \frac{F}{\Delta L}$
Húzófeszültség	Fajlagos megnyúlás	Rugóállandó

Rövid anyagtudomány

Termikus rugalmasság 1

Termikus (entropikus) rugalmasság

termikus gerjesztésre a polimerlánc random, ide-oda hajló fluktuációkat végez

nő a lánc konformációs entrópiája (elemi vektorok orientációs entrópiája).

Az entropikus lánc alakja és rugalmassága

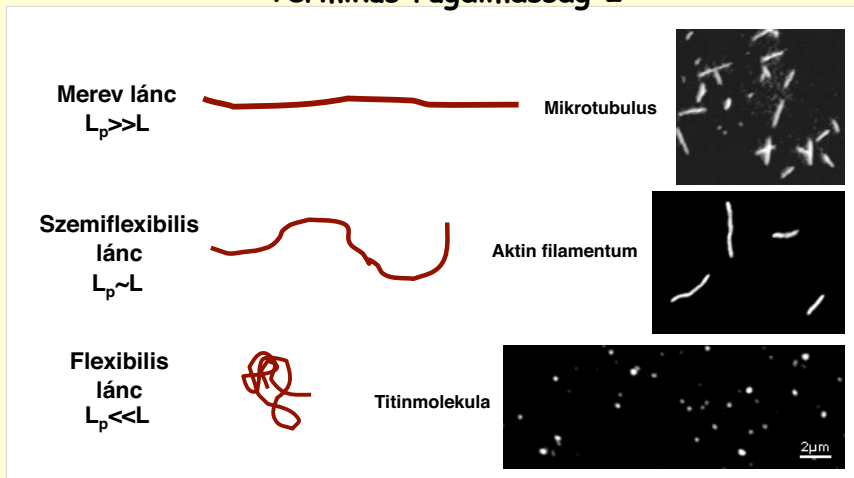
$$\langle R^2 \rangle_{\text{átlag}} = 2L_p L \quad \frac{FL_p}{k_B T} \sim \frac{R}{L}$$

F=erő
 L_p =korrelációs hossz (perzisztenciahossz, mely a hajlítómerevséget jellemzi)
 k_B =Boltzmann állandó
 T=abszolút hőmérséklet
 L=kontúrhossz
 R/L=relatív megnyúlás

Rövid anyagtudomány

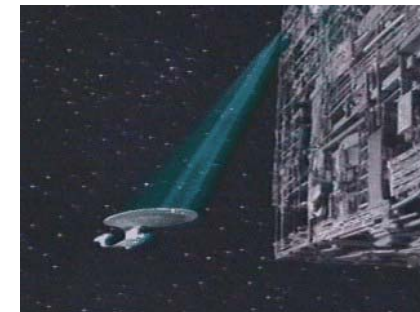
Termikus rugalmasság 2

L_p = perzisztenciahossz (hajlítómerevséget jellemzi)
 L = kontúrhossz

HOGYAN FOGJUNK MEG EGY MOLEKULÁT?

Lézerfénnyel?

StarTrek Enterprise űrhajó a vontató lézernyaláb („tractor beam”) fogságában.

MOLEKULA - FOGANTYÚ GEOMETRIA

mikrogyöngy ~ 1 μm

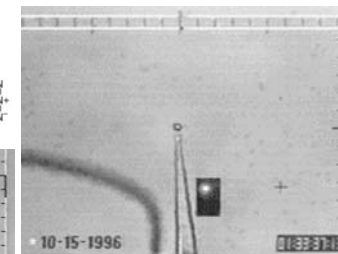
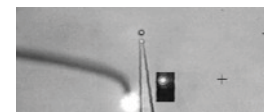
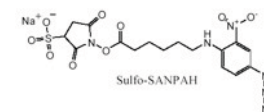
molekula ~ 10 nm

HOGYAN RAGADJUNK MEG EGY MOLEKULÁT?

Például "molekulahegesztéssel"!

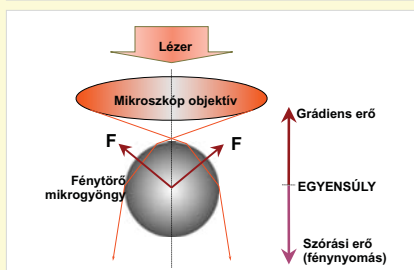
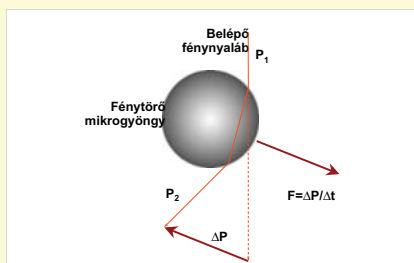
Fotoreaktív keresztkötők

Nem-specifikus
Fotoreaktív N_3 (azid)
csoport
UV megvilágítás

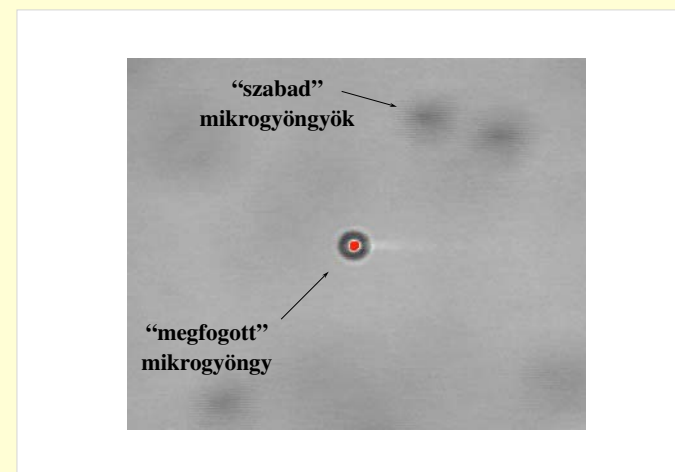

HOGYAN MANIPULÁLJUK A MOLEKULÁT?

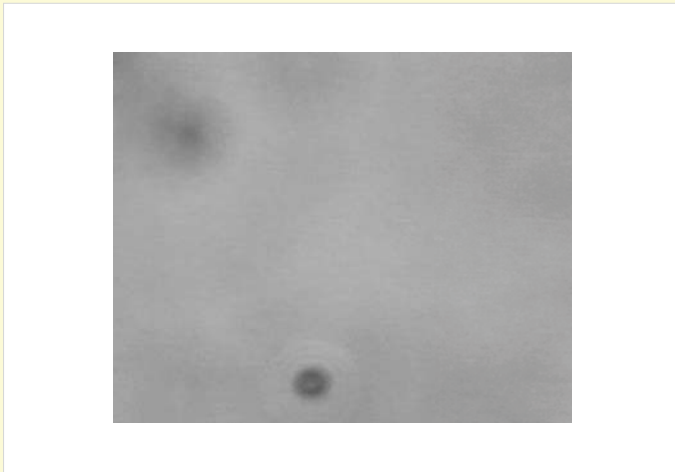
Lézercsipesszel!

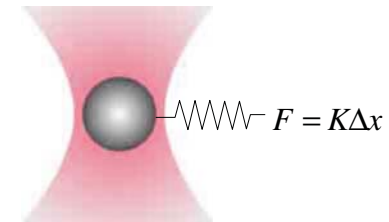
Polistírol mikrogyöngyök lézercsipeszben

Polistirol mikrogöngyök lézercsipeszben

A lézercsipesz virtuális rugó "Pikotenzíométer"

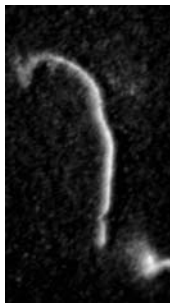

$\Delta x \approx$ nanométer tartomány
 $K \approx 0.01 - 1$ pN/nm
 $F \approx$ pikonewton tartomány

CSOMÓKÖTÉS MOLEKULAFONÁLRA

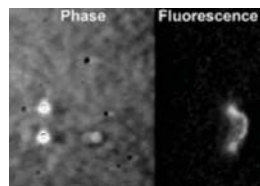
Anélkül, hogy a fonál végeit elengednénk!

Aktin filamentum

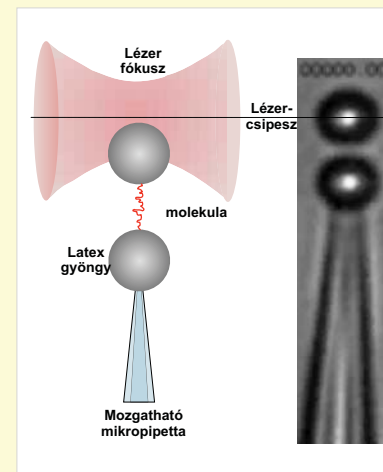
Arai et al. Nature 399, 446, 1999.

DNS

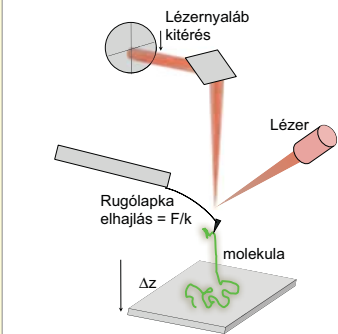
MEKKORA ERŐ KELL A MOLEKULANYÚJTÁSHOZ?

A lézercsipeszrel erőt is lehet mérni!

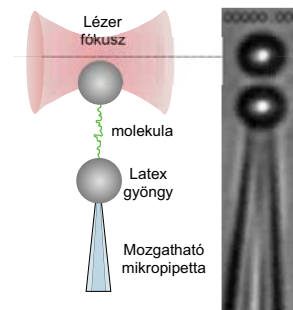
EGYEDI MOLEKULÁK MECHANIKAI MANIPULÁLÁSA

"Rugólapka alapú" módszer: atomerő-mikroszkóp (AFM)

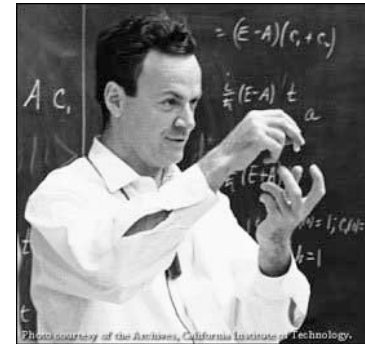
Kellermayer, Physiol. Meas. 26, R119, 2005

"Mező alapú" módszer: lézercsipesz

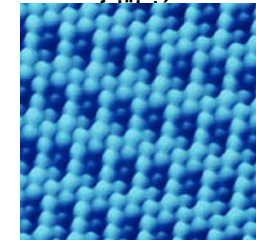
Kettős szálú
DNS molekula
megnyújtása

AFM történelem

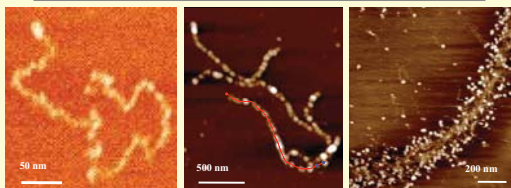
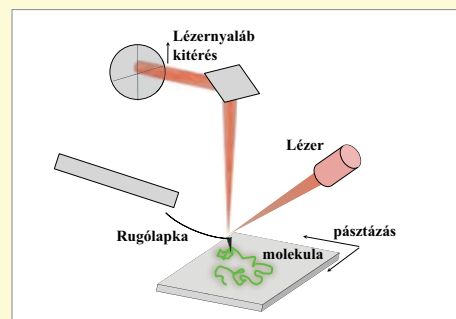
Richard P. Feynman:
"There is plenty of room at the bottom"
1959. december 29.

Oxigén atomok rhodium egykristály

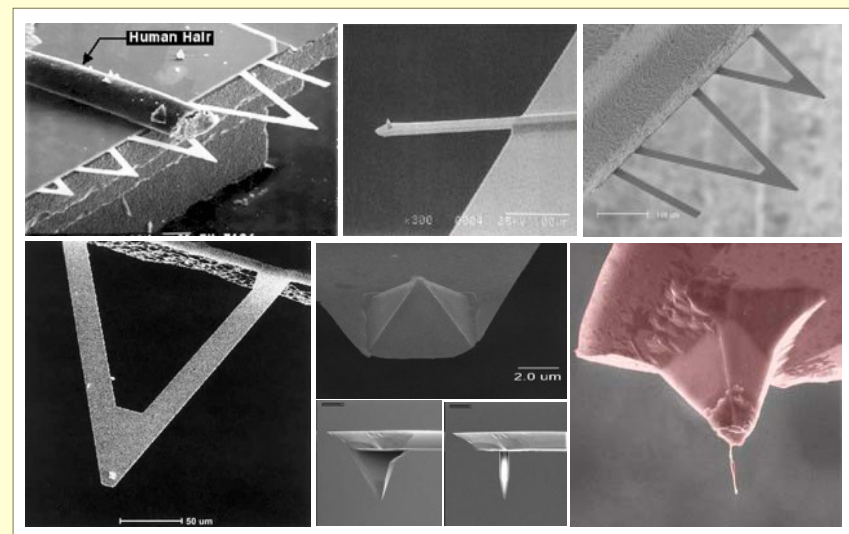

a "nanovilág" léptéke:
1 nanométer

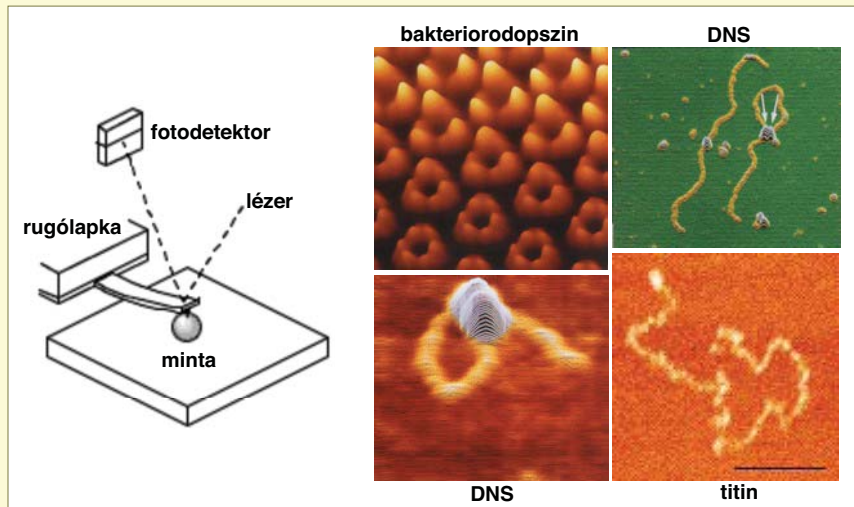
AFM mint pásztázó szondás mikroszkóp

AFM Rugólapkák és hegyek

Atomerő mikroszkóp (Atomic Force Microscope = AFM)

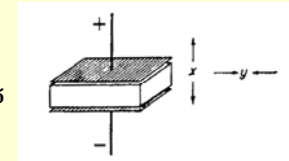

Piezelektromos hatás

Inverz piezelektromos hatás

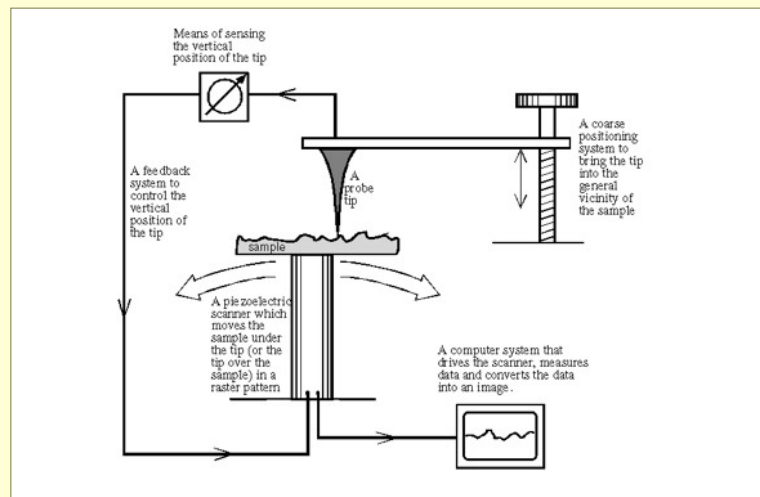
Piezelektromosság (Pierre és Jacques Curie, 1880): "nyomáselektromosság"

Direkt piezelektromos hatás: bizonyos kristályokban mechanikai deformálásra fellépő elektromos polarizáció (P):

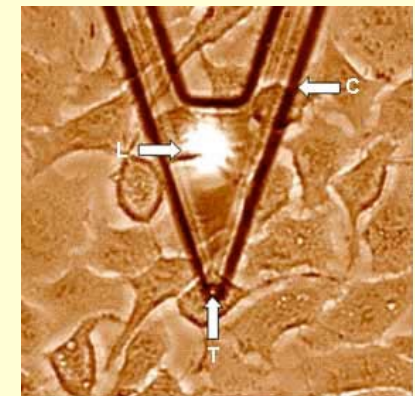
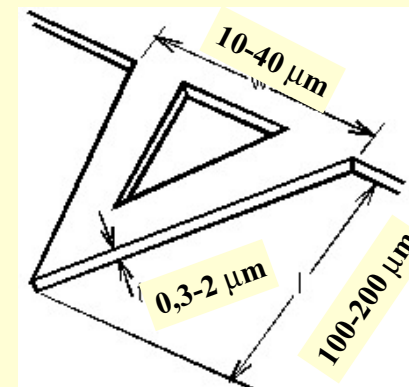

Inverz piezelektromos hatás: bizonyos kristályokban potenciálkülönbség hatására fellépő deformáció:

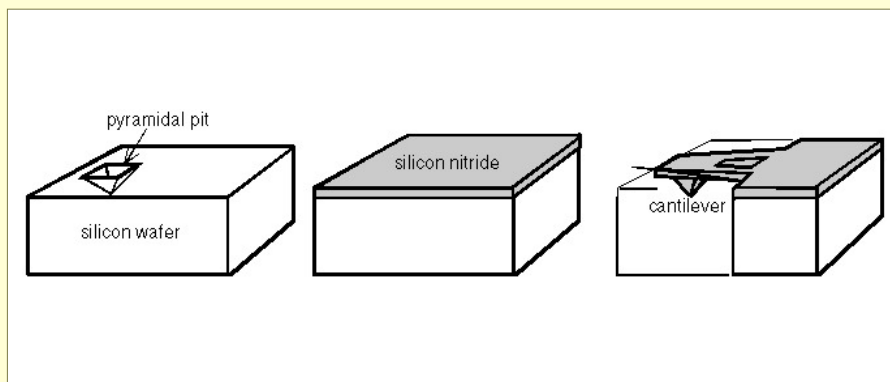
Pásztázó tűszondás mikroszkópia (Scanning Probe Microscopy = SPM)

Rugólap méretei

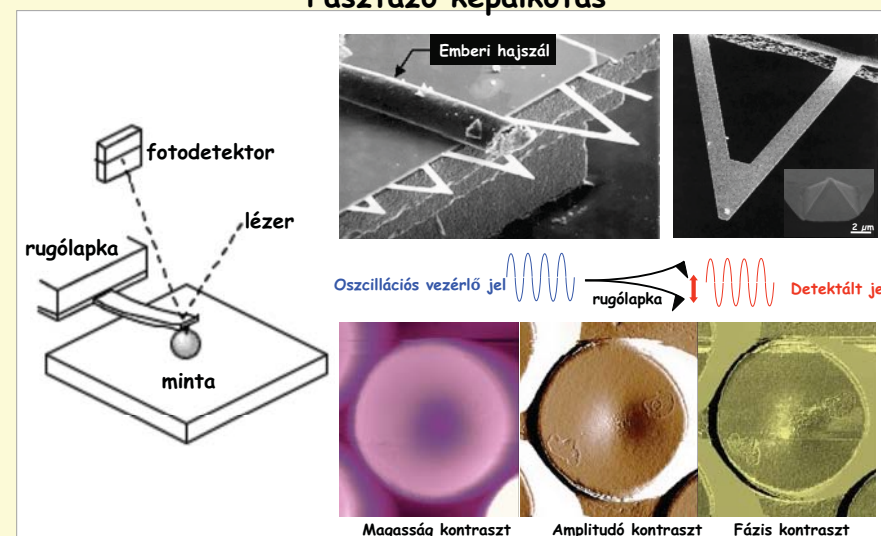

Rugólapkák készítése

AFM alapok

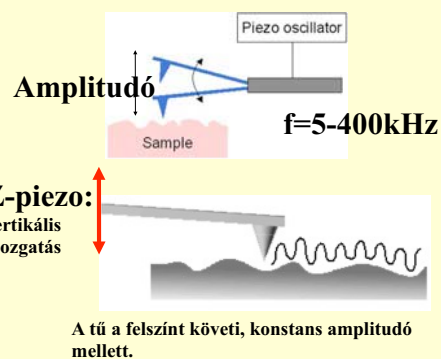
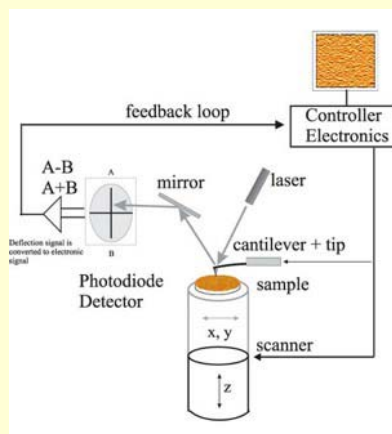
Pásztázó képalkotás

Képalkotási módok

Oscillációs mód – **biológiai minták** esetében ideális.

Kontakt mód

Ideális képalkotás feltételei

Felszín: kösse a mintát

Nem specifikus kötés: csillám, grafit.

Specifikus kötés: keresztkötőkkel (amino-, carboxil-, SH-csoportok)

A felszín legyen sima (lehetőleg atomi simaságú – csillám, grafit)

Rugólap: legyen kellően flexibilis, $k \approx 50 - 0,03 \text{ N/m}$.

Rugólap tűje: nem alakulhat ki erős interakció a minta és a tű között
átmérője legyen „minél kisebb”: 5 - 80nm.

Minta: legyen minél laposabb
ne legyen viszkózus

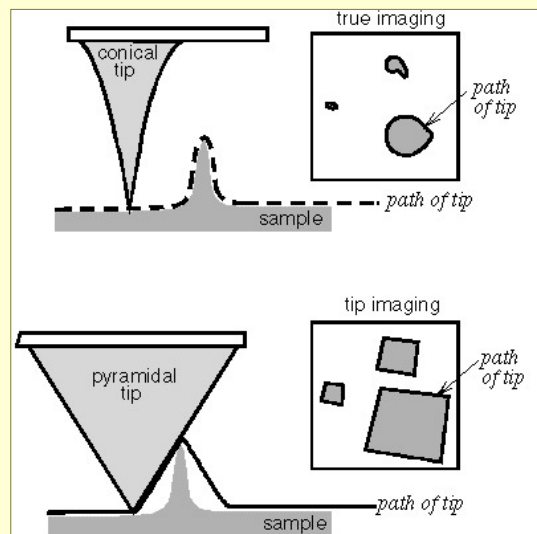
„Az AFM hátrányai”

Időfelbontás: perces nagyságrendbe esik

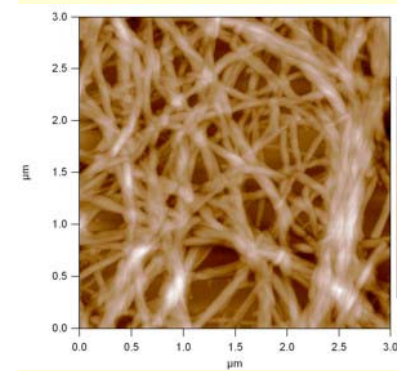
Csak felszínhez kötött minta vizsgálható

Csak felszínen zajló folyamat követhető nyomon

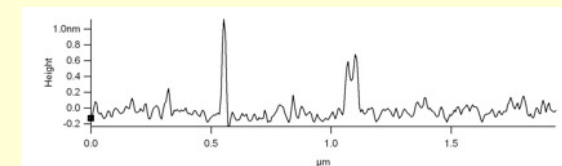
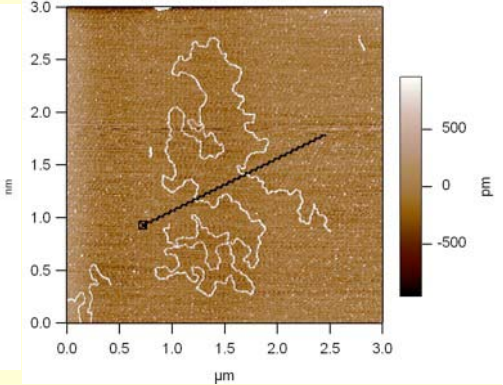
Képkotási hibák, felbontás

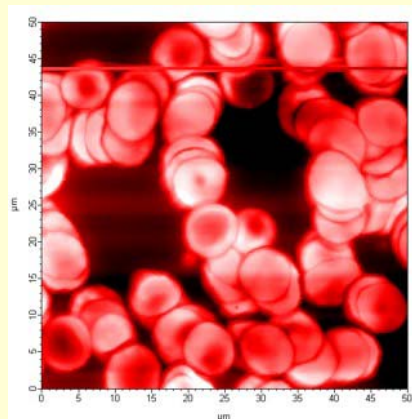
Béta-amyloid fibrillumok

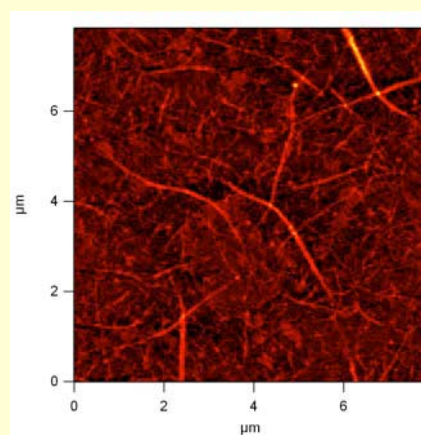
DNS

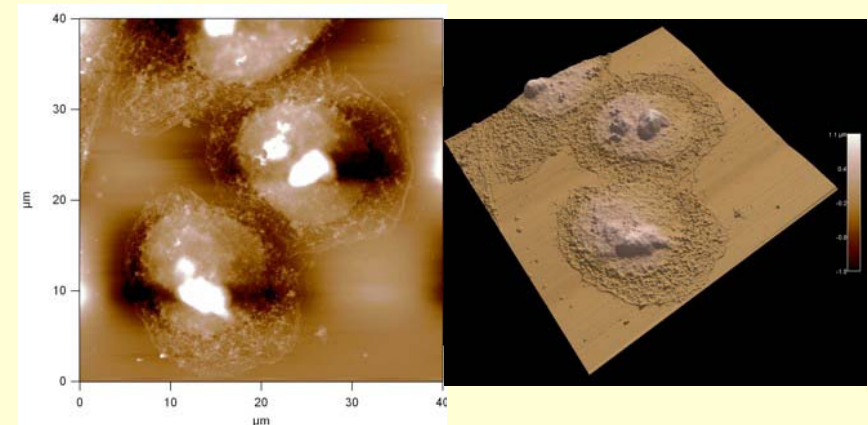
Vvt kenet

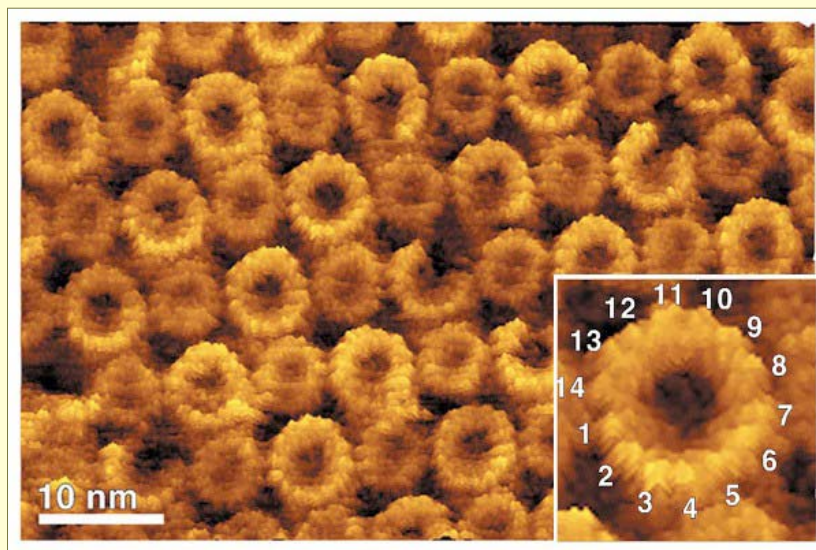
Fibrin hálózat

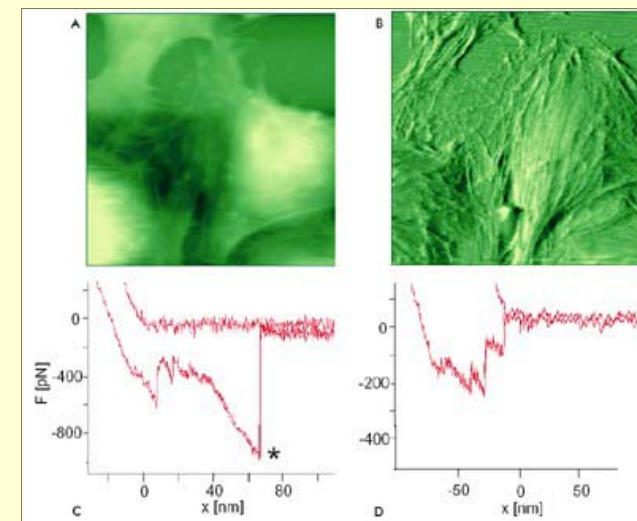
HeLa sejtek

Képek: ATP-szintáz

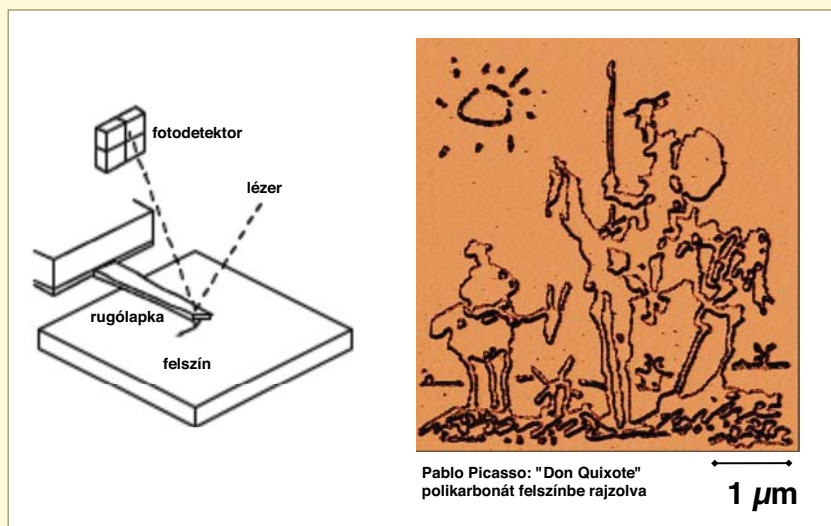

Képek: endotél sejtek

Nanolitográfia

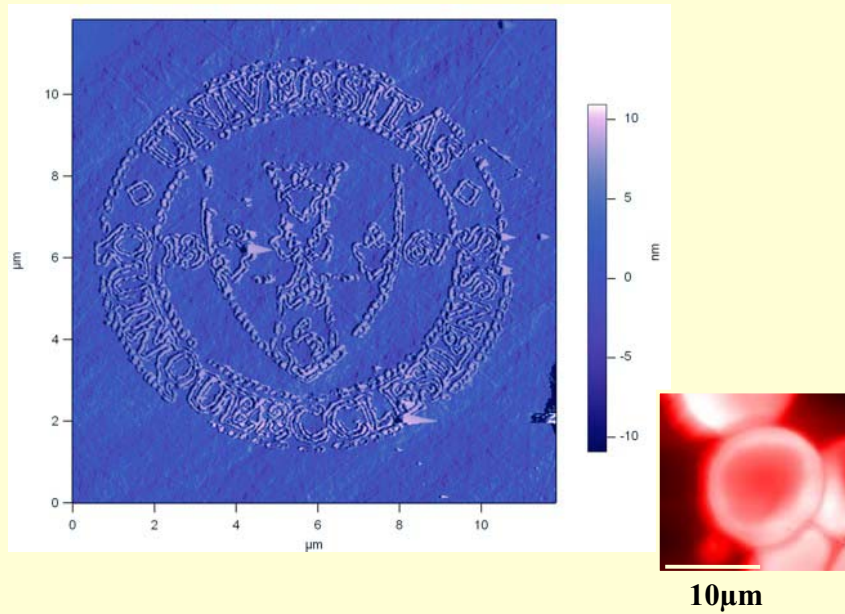
Lithos: kő, gráfia: rajzolni

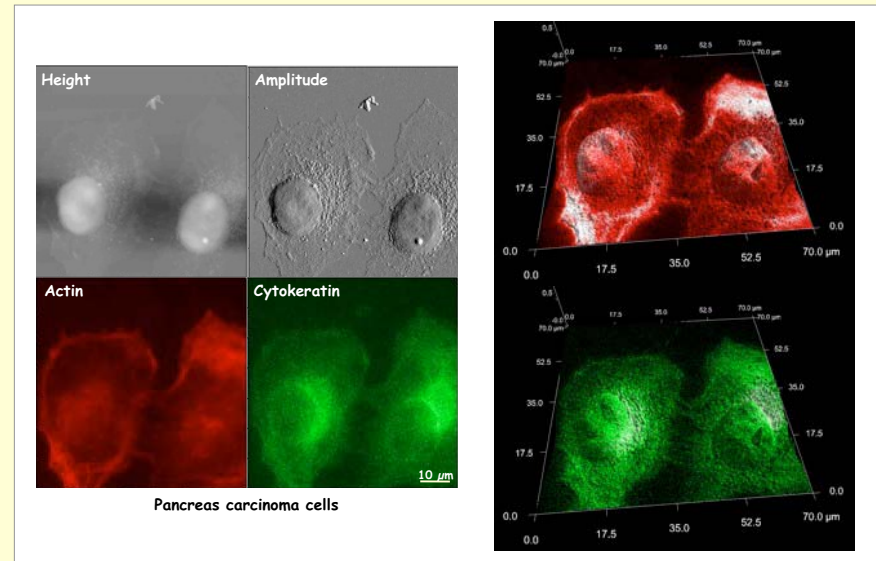
Nanolitográfia

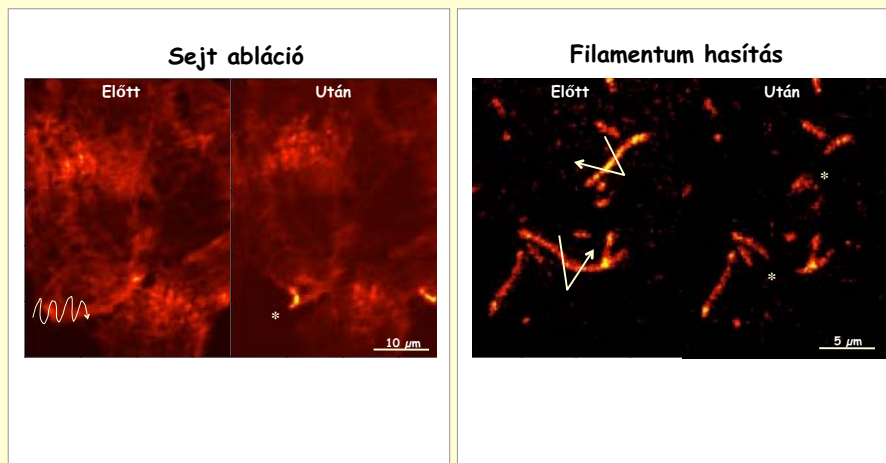
Nanolitográfia

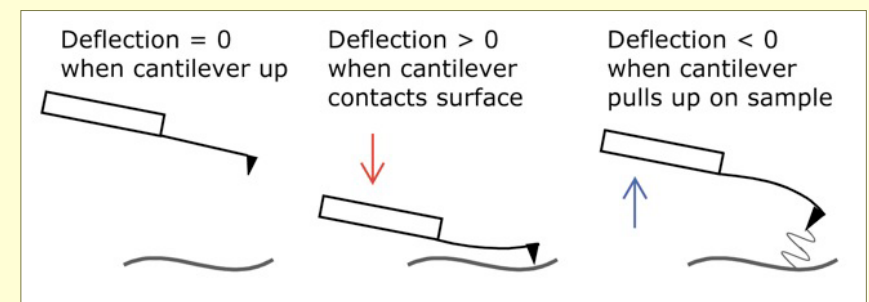
Szekvenciális két-hullámhossz STIRF-AFM

Lágy minta manipulációja STIRF-AFM segítségével

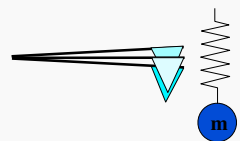

Molekulanyújtás atomerőmikroszkóppal alapelvek

Termikus rugólapka-kalibráció

Termikusan gerjesztett rugólapka: harmonikus oszcillátor

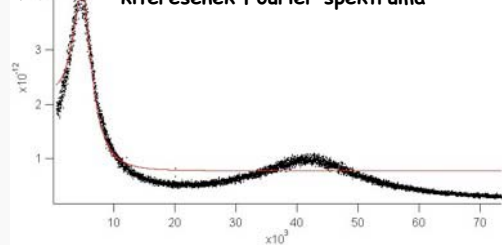

$$K = m\omega_0^2 \quad \frac{1}{2}K\langle x^2 \rangle = \frac{1}{2}k_B T$$

Rezgés
(Amplitudó)²

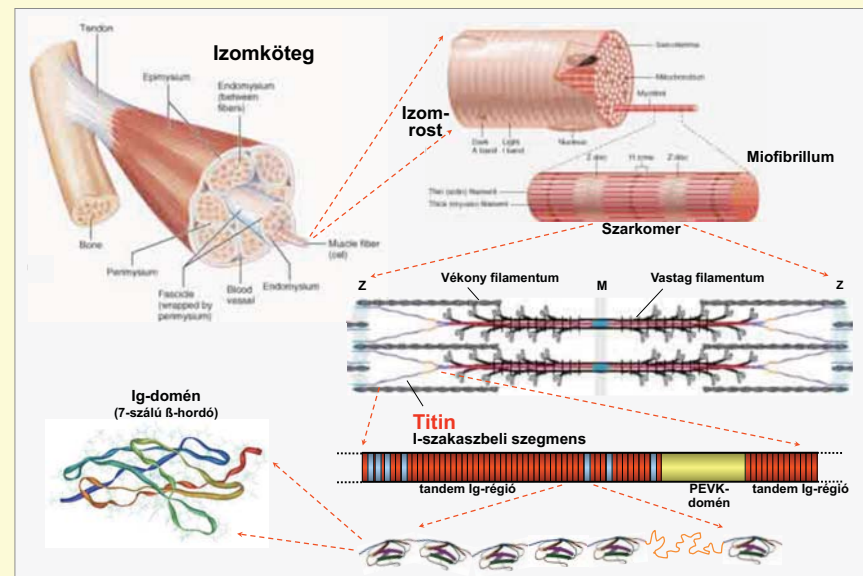
$\times 10^{12}$

Termikusan gerjesztett rugólapka
kitérésének Fourier spektruma

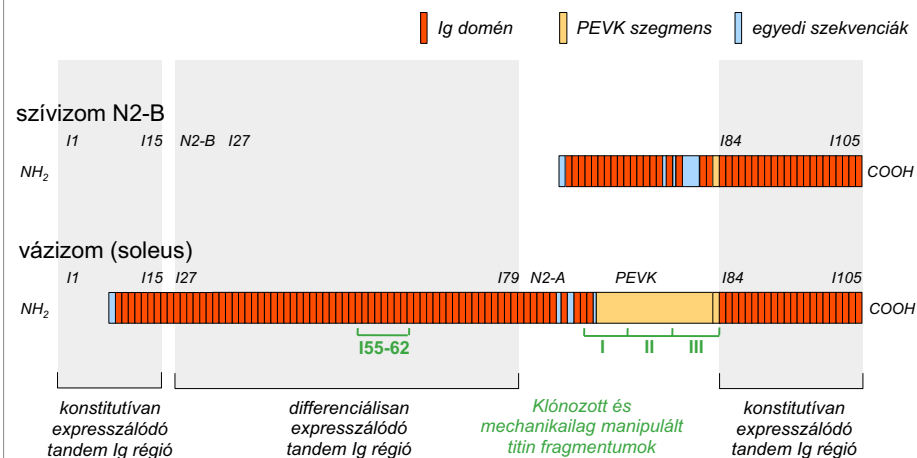

$\times 10^{-3}$

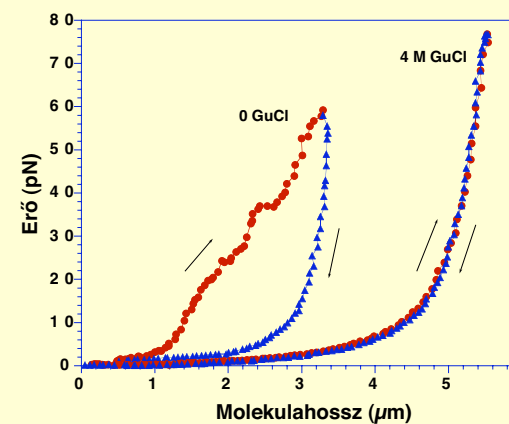
TITIN: MOLEKULÁRIS RUGÓ AZ IZOMSZARKOMERBEN

DOMÉNSZERKEZET A TITINBEN

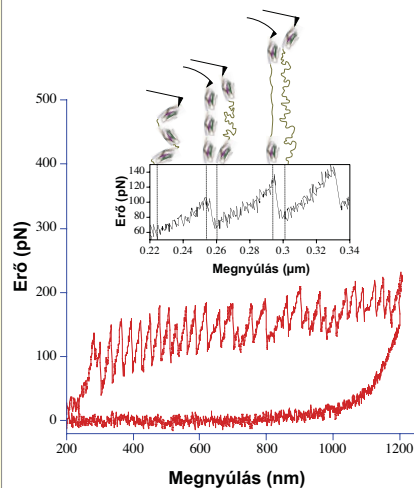

Az erőhiszterézis eltűnik kémiailag denaturált molekulában

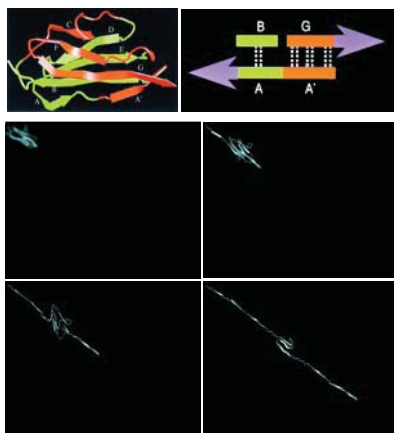
TITIN NANOMECHANIKA ATOMERŐ-MIKROSZKÓPPAL

Egyedi molekula erőspektroszkópia

Kellermayer et al. BBA 1604, 105, 2003

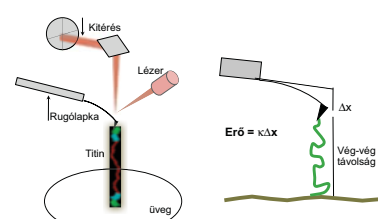
Erő-fűrészfogak: mechanikailag stabil domének nem-kooperatív kitekeredése

Molekuladinamika szimuláció, K. Schulten

TITIN NANOMECHANIKA

Erőmérés AFM-mel

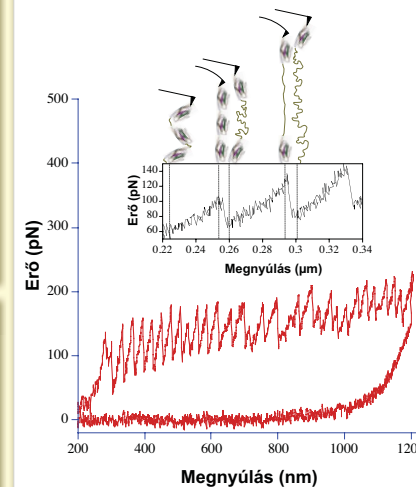

A titin "muzsikája"

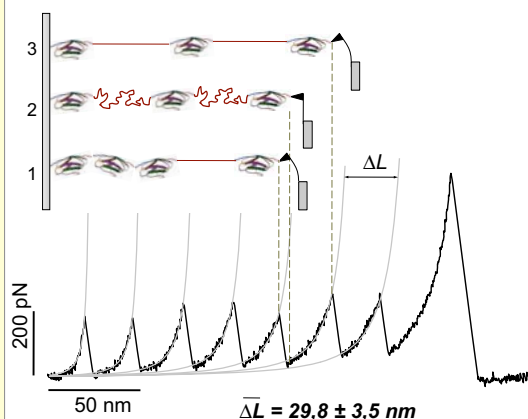
Doménkitekeredés hangspektruma

Egyedi molekula erőspektroszkópia

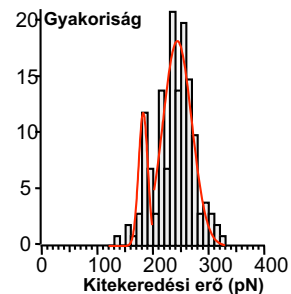
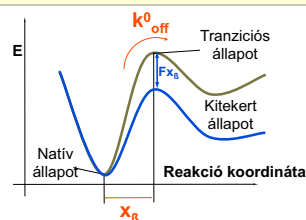

REKOMBINÁNS TANDEM-IG FRAGMENTUM MECHANIKÁJA

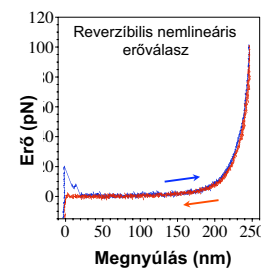
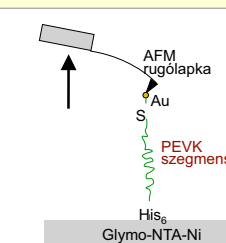
Az I55-62 fragmentum kitekeredési görbéje

Grama et al. Croat. Chem. Acta 78, 405, 2005.

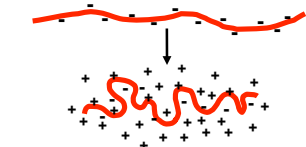
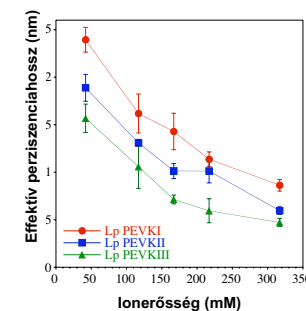

REKOMBINÁNS PEVK FRAGMENTUMOK MECHANIKÁJA

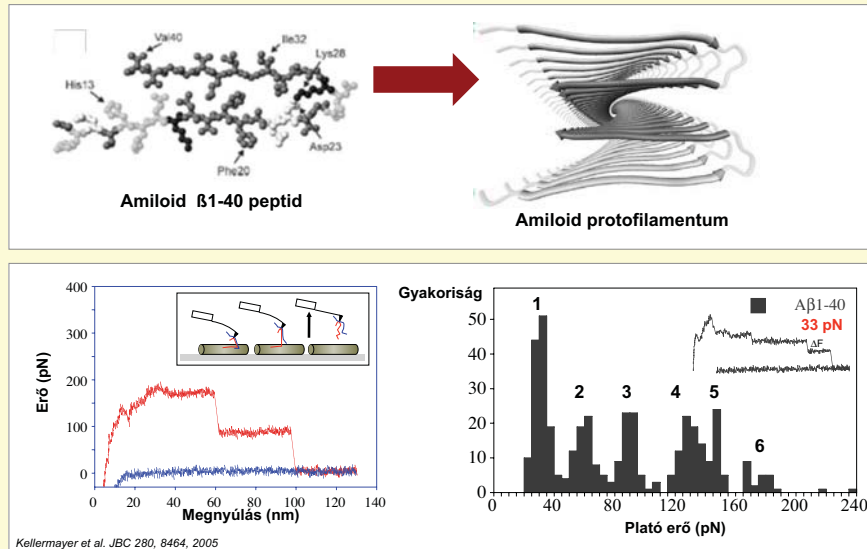

Nagy et al. Biophys. J. 89, 329, 2005.

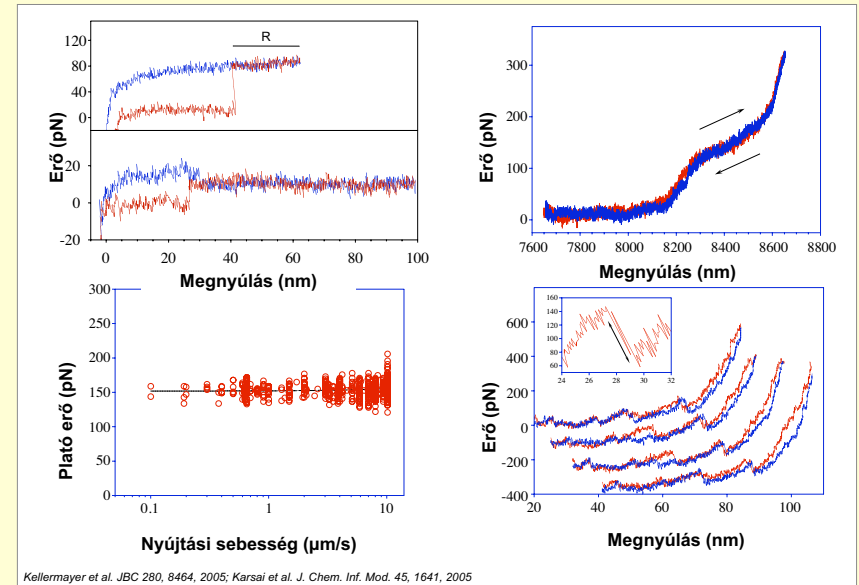
A PEVK domén elektrosztatikusan hangolható molekula-teleszkóp

AMILOID FIBRILLUMOK NANOMECHANIKÁJA

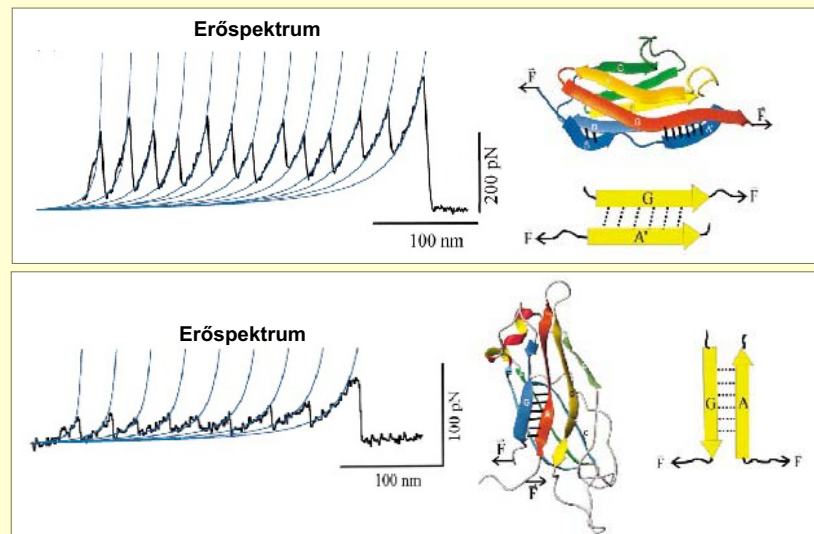

AZ AMILOID SZÉTZIPPÁZÁS REVERÍBILIS

MECHANIKAI STABILITÁS HANGOLÁSA

Mechanikai stabilitás alapja: nyíróerő irányába álló H-híd csoport

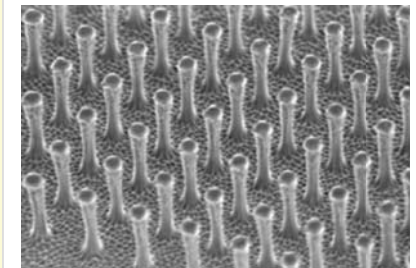
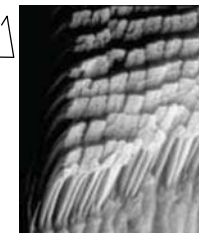

NANOTECHNOLÓGIAI ALKALMAZÁS

Effektív ragasztók a párhuzamos csatolás elvén

Gecko talp tapadása:
Párhuzamosan csatolt sertékkal

Mesterséges gecko talp